

Μουσείο Μπενάκη

Τόμ. 9, Αρ. 9 (2009)

Η κηπούπολη της Φιλοθέης και ο αρχιτέκτων
Ιωάννης Κρεμέζης

Μάρω Καρδαμίτση-Αδάμη

doi: [10.12681/benaki.11](https://doi.org/10.12681/benaki.11)

Βιβλιογραφική αναφορά:

Καρδαμίτση-Αδάμη Μ. (2013). Η κηπούπολη της Φιλοθέης και ο αρχιτέκτων Ιωάννης Κρεμέζης. *Μουσείο Μπενάκη*, 9(9), 71–86. <https://doi.org/10.12681/benaki.11>

ΜΟΥΣΕΙΟ ΜΠΕΝΑΚΗ

9, 2009

ΜΑΡΩ ΚΑΡΔΑΜΙΤΣΗ-ΑΔΑΜΗ

Η κηπούπολη της Φιλοθέης
και ο αρχιτέκτων Ιωάννης Κρεμέζης

Α Ν Α Τ Υ Π Ο

ΑΘΗΝΑ 2010

Η κηπούπολη της Φιλοθέης και ο αρχιτέκτων Ιωάννης Κρεμέζης

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΟΡΓΑΝΩΜΕΝΩΝ ΠΡΟΑΣΤΙΩΝ ξεκινά στην Ελλάδα τις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα με την έγκριση των σχεδίων των Πατησίων και των Πετραλώνων –το 1870 και το 1885 αντίστοιχα– ως «προαστίων» και όχι ως προέκτασης της πόλης. Με την ίδρυση το 1903 της πρώτης ευρωπαϊκής κηπούπολης στο Λέτσογερθ της Αγγλίας εγκαινιάζεται ο θεσμός των κηπουπόλεων, που 20 χρόνια αργότερα φθάνει και στην Ελλάδα. Μια σειρά από κηπουπόλεις-προάστια ιδρύονται περιμετρικά της Αθήνας: το 1923 το Ψυχικό, το 1924 η Εκάλη, το 1925 η Ηλιούπολη, η Νέα Κηφισιά, η Γλυφάδα, ο Άλιμος (Καλαμάκι) και η Καλογρέζα, το 1926 το Καστρί, το Νέο Αμαρούσιο, η Αργυρούπολη και η Βούλα, το 1927 η Αιολία, το 1928 ο Χολαργός και ο Διόνυσος, το 1929 η Βέρδη, η Κηπούπολη, η Πεντέλη και η Ρέα.

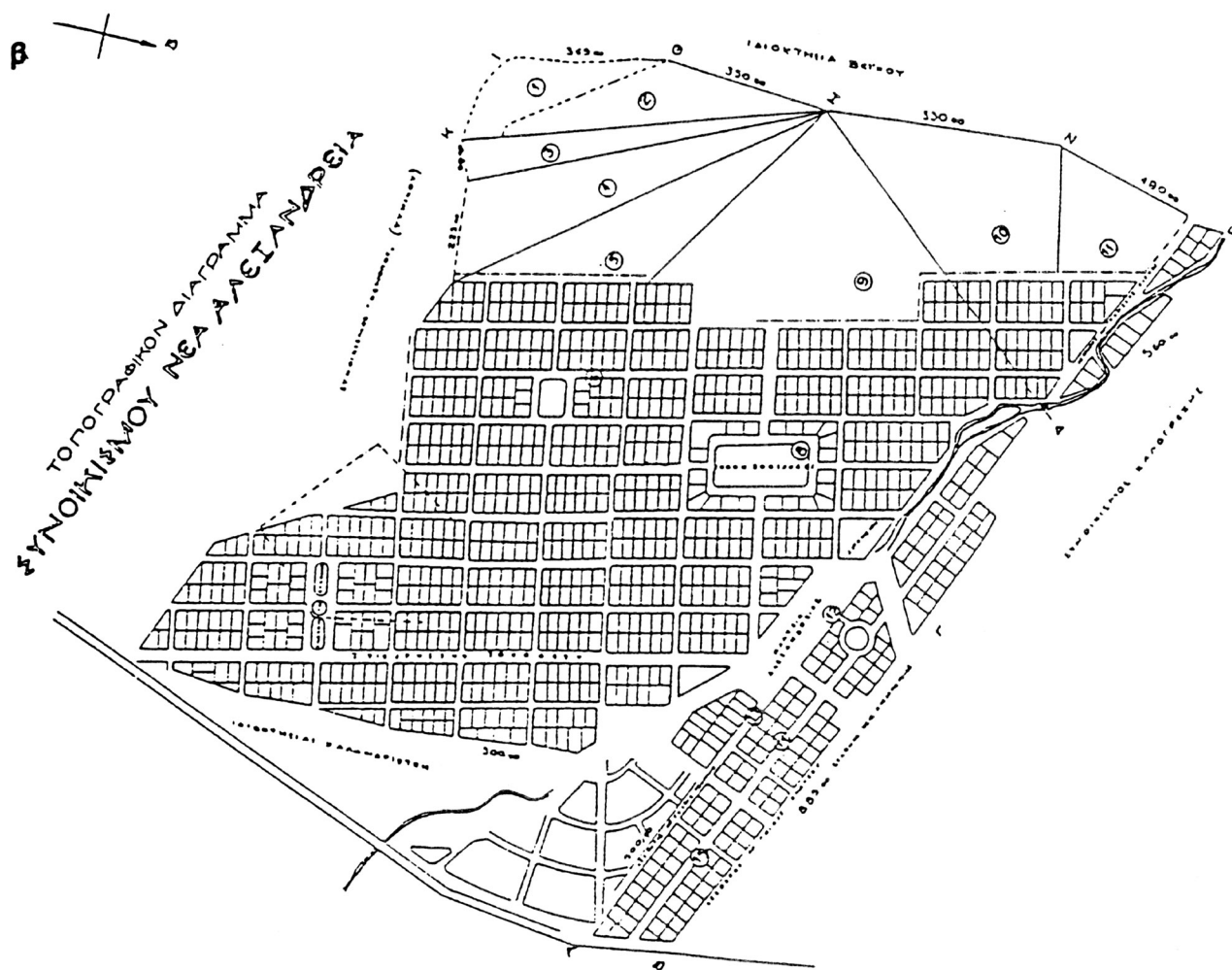
Το 1924 η Εθνική Τράπεζα ίδρυσε Οικοδομικό Συνεταιρισμό με σκοπό την εξεύρεση κατάλληλων οικοπέδων και πόρων για την αγορά τους. Έγιναν τότε έρευνες στα τέρματα των λεωφορειακών γραμμών και τα περίχωρα της Αττικής, στη λεωφόρο Συγγρού, στου Ζωγράφου και αλλού.

Στον συνοικισμό Νέα Αλεξάνδρεια προσφέρονταν 50 οικοπέδα. Η περιοχή ανήκε, όπως και το Ψυχικό και η Καλογραΐζα (Καλογραΐα), στην Αθηναία κυρά Ρηγούλα (ή Ρεγούλα) Μπενιζέλου (1522-1589), τη μετέπειτα αγία Φιλοθέη. Μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους επί Όθωνα, τα γυναικεία μοναστήρια διαλύθηκαν και η κτηματική τους περιουσία περιήλθε στο ελληνικό δημόσιο. Το Ψυχικό, η Φιλοθέη και η Καλογρέζα, ως κτηματική περιουσία της Μονής του Αγίου Ανδρέου που ίδρυσε η αγία Φιλοθέη, μεταβιβάστηκαν και αυτά με τη σειρά τους

στο ελληνικό κράτος. Το 1839 ο Όθωνας παραχώρησε το κτήμα στον Δ. Ποστολάκα επ' ανταλλαγή μιας συλλογής αρχετύπων εκδόσεων του Άλδου. Από τον Ποστολάκα το κτήμα περιέρχεται στην κυριότητα της οικογένειας Χοϊδά και στη συνέχεια του Γ. Αρχοντούλη για λογαριασμό μιας ομάδας οκτώ Αλεξανδρινών, με σκοπό την ίδρυση οργανωμένου συνοικισμού κηπουπόλεως με την επωνυμία Νέα Αλεξάνδρεια. Σχεδιάζεται τότε από τον Γ. Αρχοντούλη και πολεοδομικό σχέδιο του οικισμού, με βάση το ιπποδάμειο σύστημα (εικ. 1).

Τελικά, ο συνοικισμός δεν πραγματοποιείται και μετά μια σειρά μεταβιβάσεων περιέρχεται το 1927 στην ιδιοκτησία της Εταιρείας Κέκρωψ, που αρχίζει να πουλάει οικοπέδα.

Τον Φεβρουάριο του 1928 και καθώς ο «*πρό τινων ετών ιδρυθείς οικοδομικός συνεταιρισμός των υπαλλήλων της Εθνικής Τραπέζης διελύθη, καθόσον η σύνθεσις τούτου και η διάφορος κατάστασις από απόψεως στεγάσεως μεταξύ των υπαλλήλων απέδειξεν ότι επεβάλλετο η κατάτμησις αυτού εις πλείονας μικροτέρους συνεταιρισμούς. Είς εκ των συνεταιρισμών τούτων έδει να περιλάβη αποκλειστικώς υπαλλήλους οίτινες θα απέκτων γήπεδον εν τη αυτή τοποθεσίαν. Με τελικόν σκοπόν την δημιουργία τοιούτου συνεταιρισμού προς απόκτησιν ευθυνών οικιών, ομάς υπαλλήλων της ημετέρας Τραπέζης εξέλεξεν ως κατάλληλον τοποθεσίαν τον συνοικισμόν της Ν. Αλεξανδρείας ούτινος τα οικοπέδα προσφέρονται υπό εννοϊκούς όρους διά τους υπαλλήλους της Εθνικής Τραπέζης [...] Η τιμή (1.000 δρχ ο πήχυς) εκρίθη απολύτως εννοϊκή εν σχέσει προς την των γειτονικών οικοπέδων Καλογραΐζας και Ψυχικού, πωλουμένων εις πολύ ανωτέρας τιμάς».*

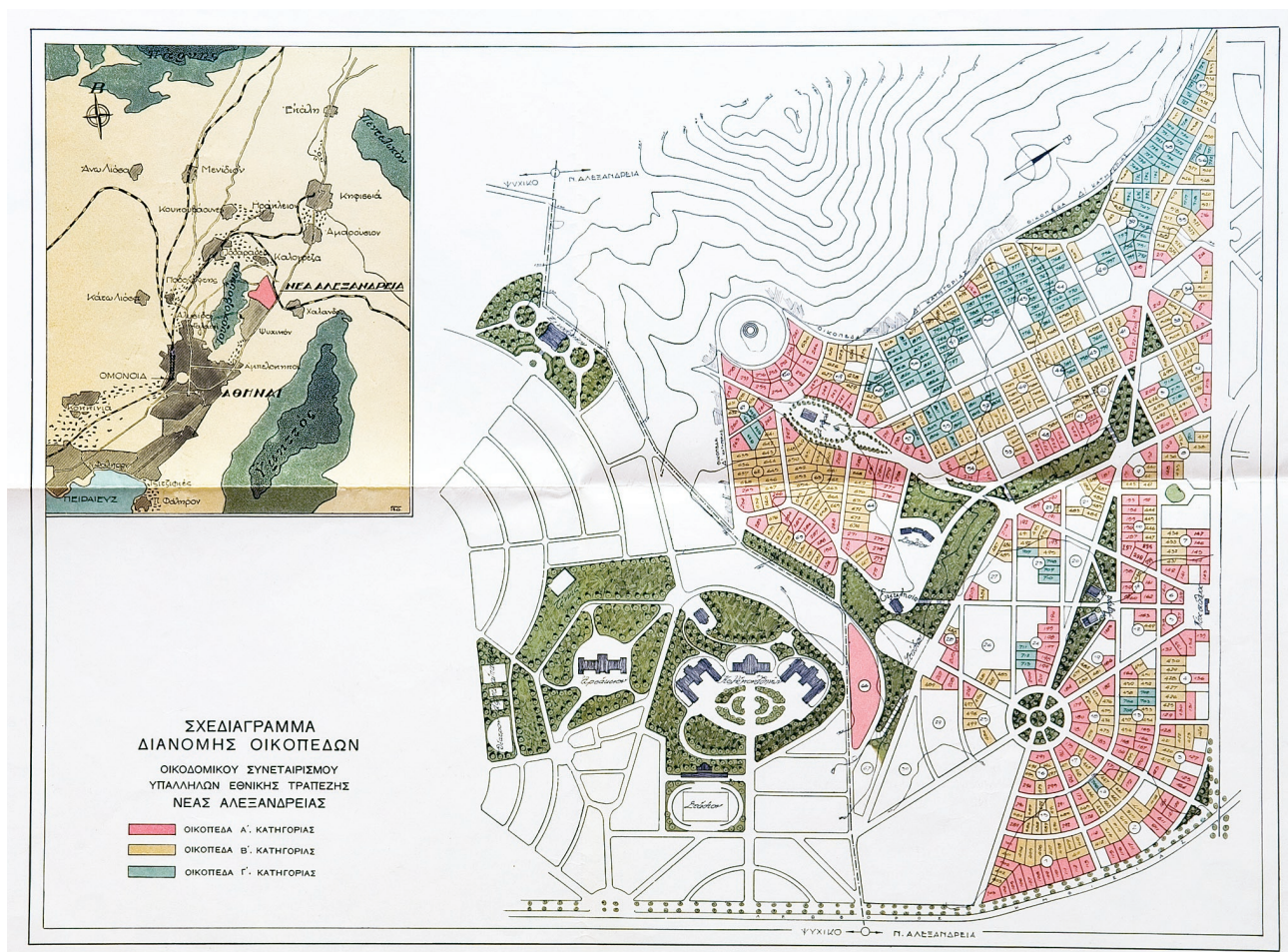

Εικ. 1. Γ. Αρχοντούλης, το πρώτο πολεοδομικό σχέδιο του οικισμού της Νέας Αλεξάνδρειας, 1907. Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη - Αρχεία Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής.

Στη συνέχεια το έγγραφο που φέρει τον τίτλο «*Συνοικισμός Υπαλλήλων της Εθνικής Τραπέζης*», απαριθμεί τα πλεονεκτήματα της περιοχής που βρίσκεται μεταξύ των συνοικισμών Ψυχικού και Καλογρέζας, με πρόσοψη τη λεωφόρο Κηφισίας από τη μία πλευρά και τη σιδηροδρομική γραμμή του Λαυρίου από την άλλη: καλή συγκοινωνία με την Αθήνα, προβλεπόμενη ανέγερση του Αμερικάνικου Κολλεγίου και του Αρσακείου σε οικόπεδο στα όρια με το Ψυχικό, ύπαρξη «*επαρκούς ύδατος*» για τις ανάγκες του οικισμού κ.λπ. Έως τις 7 Φεβρουαρίου 1928, 44 υπάλληλοι έχουν υπογράψει προσύμφωνο. Πρωτεργάτες της κίνησης υπήρξαν ο διευθυντής του Τεχνικού Τμήματος Ν. Ζουμπουλίδης και οι συνεργάτες του Κ. Παπαδάκης,

Βαλάσης, Ι. Ισηγόνης κ.ά.

Τον επόμενο μήνα ο Ν. Ζουμπουλίδης με επιστολή του προς το Υπουργείο Συγκοινωνίας ζητά την άδεια να τροποποιήσει το εγκεκριμένο σχέδιο της «*Ν. Αλεξάνδρειας*», που έχει πλέον μετατραπεί σε Συνοικισμό των Υπαλλήλων της Εθνικής Τραπέζας. «*Βεβαίως*», γράφει, «*τμήμα του σχεδίου δύναται να χρησιμοποιηθή, αλλά επιθυμούντες όπως το σχέδιον του Συνοικισμού μας παρουσιάσῃ μίαν ὄψιν περισσότερον εναρμονιζομένην με τας σημερινάς απαιτήσεις της πολεοδομίας, επισυνάπτομεν σχέδιον τροποποιήσεως του παλαιού με την παράκλησιν όπως αναθέσῃτε εις την υφ' Ἑμᾶς ειδικήν υπηρεσίαν να εξετάσῃ αὐτό και να τροποποιήσῃ το παλαιόν σχέδιον*». Το Υπουργείο δίνει την έγκριση

Εικ. 2. Ν. Ζουμπουλίδης, το δεύτερο πολεοδομικό σχέδιο του οικισμού, 1929. Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη - Αρχαία Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής.

και ο Ζουμπουλίδης προχωρεί σε ανασχεδιασμό της Νέας Αλεξάνδρειας. Σε γενικές γραμμές το νέο σχέδιο πόλεως ακολουθεί τη λογική του πολεοδομικού σχεδίου του Ψυχικού του Αλ. Νικολούδη, με τις στρογγυλές πλατείες και την ακτινωτή διάταξη των οδών γύρω από αυτές (εικ. 2).

Το 1929 το Ταμείο Κοινωφελών Έργων Υπαλλήλων Εθνικής Τράπεζας καταφέρνει να συγκεντρώσει το απαιτούμενο ποσό, ώστε να αγοράσει ολόκληρη την περιοχή της Νέας Αλεξάνδρειας, έκτασης 117 στρεμμάτων, από την Εταιρεία Κέκρωφ και στις 21 Ιανουαρίου 1929 συντάσσεται το Καταστατικό του «Οικοδομικού Συνεταιρισμού Υπαλλήλων Εθνικής Τραπέζης εν Νέα Αλεξανδρεία».

Στους πρώτους 10 συνεταίρους περιλαμβάνονται και

πάλι ο αρχιμηχανικός της Τράπεζας Ν. Ζουμπουλίδης και ο αρχιτέκτων Κ. Παπαδάκης, έχει δε προστεθεί και το νέο μέλος της Τεχνικής Υπηρεσίας της Εθνικής Τράπεζας Αριστομένης Βάλβης.

Με βάση το πολεοδομικό σχέδιο του Ζουμπουλίδη ζητήθηκε το 1930 από τους Έλληνες αρχιτέκτονες μια άτυπη μορφή αρχιτεκτονικού διαγωνισμού για να σχεδιάσουν τύπους κατοικιών «βάσει ορισμένων αρχών, ήτοι της εντός του σύγχρονου καλλιτεχνικού πλαισίου εκφράσεως του νεοελληνικού χαρακτήρος και πνεύματος, εν συνδιασμό με την δυνατή οικονομίαν δαπάνης, πάσα πρόβλεψιν διά την υγιεινή, την έλλογον διάταξιν των χώρων και τας ανέσεις των ενοίκων. Επεδιώχθη ωσαύτως η αποφυγή των περιπτώσεων

Εικ. 3α-β. Δείγματα των πρώτων κατοικιών της Φιλοθέης βάσει των τύπων του λευκόματος *Νέα Αλεξάνδρεια*. Αθήνα, Αρχείο Χρ. Μαλεβίτση.

Εικ. 5. Κατοικία σχεδιασμένη από τον Ι. Κρεμέζη, όπως είναι σήμερα.

διακόσμων, η ήρεμος και πλαστική έκφρασις των όγκων, αι λιταί γραμμαί, αι απλαί και ήσυχαι αρχιτεκτονικαί μορφαί της Χώρας, ώστε ν' αποφενχθή η παρένθεσις ρυθμών ερχομένων εις δυσαρμονίαν με τον τοπικόν χαρακτήρα και την χάριν, την ισορρόπησιν, την διαφάνειαν και την ευγένειαν του Αττικού τοπίου».

Προέκυψαν έτσι οι 41 τύποι κατοικιών που επέλεξε η κριτική επιτροπή, η οποία αποτελείτο από τον Αναστάση Μεταξά, τον Ανδρέα Κριεζή και τον Νίκο Νικολαΐδη, οι οποίοι και δημοσιεύτηκαν στο λεύκωμα *Νέα Αλεξάνδρεια* που εκδόθηκε το 1931.

Τα σχέδια που εγκρίθηκαν ήταν έργα των νεαρών τότε αρχιτεκτόνων Άγγελου Σιάγα (ΕΜΠ, 1925), Κίμωνα Λάσκαρη (ΕΜΠ, 1928), Πάνου Τζελέπη (École Spéciale d'Architecture Paris, 1921), Γεωργίου Κοντολέοντα (École Spéciale d'Architecture Paris, 1920), Κωνσταντίνου Παπαδάκη (ΕΜΠ, 1921) και Ιπ. Παπαβασιλείου. Από αυτούς ο Κ. Παπαδάκης εργαζόταν ήδη από το 1925 στην Τεχνική Υπηρεσία της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος.

Στα σχέδια των έξι αυτών αρχιτεκτόνων προστέθηκαν επτά σχέδια-τύποι του Παναή Μανουηλίδη (École Nationale des Beaux-Arts Paris, 1927) και ένα του Ιωάννη Κρεμέζη (ΕΜΠ, 1931). Το πώς συνδέθηκε το όνομα του Παναή Μανουηλίδη με τους υπόλοιπους δεν γνωρίζουμε. Ίσως να είχε αργήσει να υποβάλει τα σχέδια του και γι' αυτό να προστέθηκαν αυτά λίγο αργότερα.

Όσο για τον Ι. Κρεμέζη (1907-1988), ο οποίος μόλις είχε αποφοιτήσει από την Αρχιτεκτονική Σχολή του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, το σχέδιο αυτό ήταν η αρχή

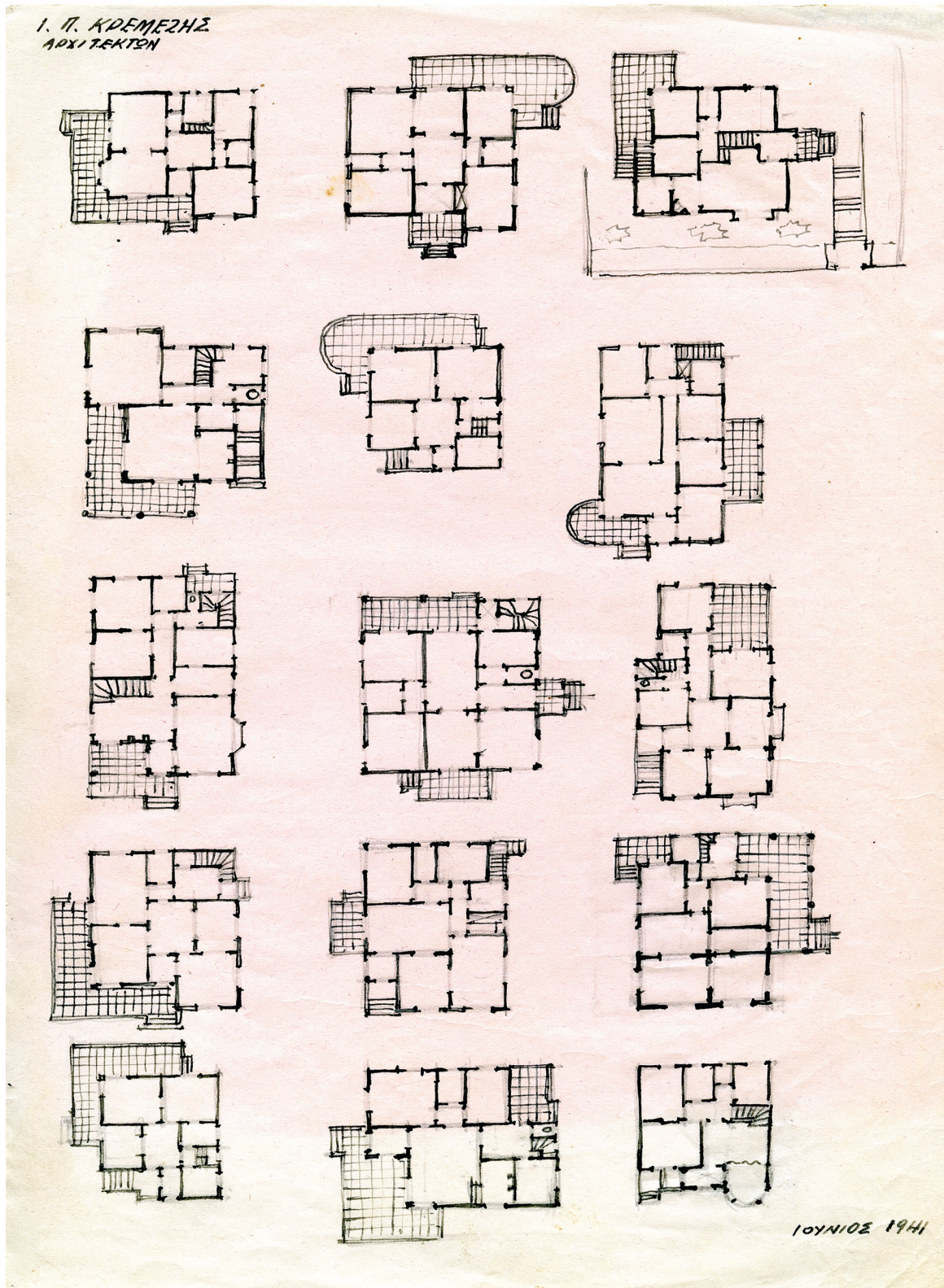
της συνεργασίας του με την Τεχνική Υπηρεσία της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος, της οποίας αργότερα έγινε προϊστάμενος. Για τους 41 τύπους κατοικιών της Νέας Αλεξάνδρειας, έχουν ήδη γραφτεί πολλά, καθώς είναι η πρώτη φορά που συναντάμε μια οργανωμένη εικόνα αθηναϊκής κηπούπολης με σαφή αναφορά στην αρχιτεκτονική του μοντέρνου κινήματος, μια εικόνα της προοδευτικής αρχιτεκτονικής για μεσαία κυρίως εισοδήματα στις αρχές της δεκαετίας του 1930, μοναδική και άγνωστη στο πλατύ κοινό.

Αν και δεν λείπουν ορισμένα παραδείγματα γραφικής αρχιτεκτονικής – συχνά άλλωστε και σε άλλα προάστια, όπως το Ψυχικό, το Καστρί κ.ά., καθώς και κάποιες επιρροές από το κίνημα της επιστροφής στις ρίζες, οι περισσότεροι τύποι είναι “μοντέρνοι” με γυμνούς όγκους, καθαρές επιφάνειες, όπου συχνά διακρίνουμε τα χαρακτηριστικά στοιχεία που θα συναντήσουμε και στις πολυκατοικίες της εποχής: τις πέργκολες από μπετόν αρμέ, τις ημικυκλικές απολήξεις στις βεράντες και τα μπαλκόνια, τα έρκερ, τα γωνιακά παράθυρα, τα παράθυρα φινιστρίνια.

Ο θεμέλιος λίθος του οικισμού τέθηκε στις 6 Φεβρουαρίου 1933 και αμέσως μετά άρχισαν οι οικοδομικές εργασίες. Οι φωτογραφίες των επόμενων χρόνων του προαστίου, που μετονομάστηκε το 1936 σε Φιλοθέη προς τιμήν της αγίας Φιλοθέης, απεικονίζουν ένα προάστιο όπως το οραματίστηκαν οι ιδρυτές του, με μικρά, λιτά, μοντέρνα κτήρια. Τότε ο οικισμός μετατράπηκε σε κοινότητα. Στη δημιουργία της συντέλεσε ουσιαστικά ο Ι. Κρεμέζης, ο οποίος μετά τον διορισμό του στην Τεχνική Υπηρεσία της Τράπεζας, αποσπάται στον Συνεταιρισμό των Υπαλλήλων ως υπεύθυνος για την ανέγερση της κηπούπολης (εικ. 4).

Στο αρχιτεκτονικό του αρχείο, δωρεά των παιδιών του στα Αρχεία Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής του Μουσείου Μπενάκη, απόκειται σειρά σχεδίων με τύπους κατοικιών από απλό μονόχωρο σπίτι μέχρι δώροφο με οκτώ ή και περισσότερα δωμάτια, καθώς και κάποιες ολοκληρωμένες λύσεις (κάτοψη-όψη-προοπτικό) μικρών κυρίως κατοικιών. Ορισμένες είναι αμιγώς μοντέρνες με δώμα, καμπύλη βεράντα, γωνιακά παράθυρα κ.λπ., κάποιες έχουν κάλυψη από δικλινή ή τετρακλινή στέγη με κεραμίδια, ενώ άλλες είναι σχεδιασμένες σε νησιώτικο ύφος. Παράλληλα ο Κρεμέζης επέβλεπε και την κατασκευή των κατοικιών-τύπων που είχαν σχεδιάσει οι άλλοι αρχιτέκτονες, πάντοτε για λογαριασμό του οικοδομικού συνεταιρισμού.

Η ποικιλία των μικρών αυτών σκίτσων θυμίζει τα αντι-

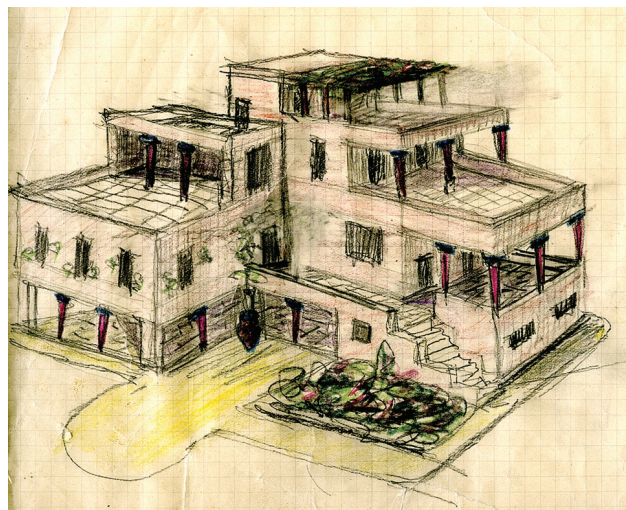
Εικ. 6. Ι. Κρεμέζης, τύποι κατοικιών, 1941.

στοιχα σκιστάκια του E. Ziller για τη συνοικία στα «κόκκινα χρώματα» που όμως δεν πραγματοποιήθηκαν ποτέ.

Αντίθετα, οι περισσότερες από τις κατοικίες που σχεδίασε ο Ι. Κρεμέζης κτίστηκαν. Ελάχιστες όμως διατηρούνται έως σήμερα (εικ. 5). Οι πιο μικρές κατεδαφίστηκαν για να κτιστούν μεγαλύτερες επαύλεις και πολυκατοικίες, καθώς συν τω χρόνω η Φιλοθέη αναβαπτιζόταν σε ένα από τα ακριβότερα αθηναϊκά προάστια. Από τις μεγαλύτερες, αρκετές διατηρούνται στην αρχική τους μορφή, οι περισσότερες εγκαταλελειμμένες και γι' αυτό διασωσμένες, οι άλλες με μεταγενέστερες προσθήκες που αλλοιώνουν την αρχική μορφή τους (εικ. 6). Διατηρείται επίσης και η προσωπική του κατοικία στο οικοδομικό τετράγωνο 67/4 σχεδιασμένη το 1951. Αν και έχει κάποια στοιχεία των κατοικιών της α' φάσης του οικισμού, εδώ ο Κρεμέζης έχει πλέον εγκαταλείψει τα στοιχεία του μοντέρνου κινήματος για να ενστερνιστεί τις νέες αρχιτεκτονικές επιταγές. Θα έλεγε κανείς ότι βρίσκεται πολύ πιο κοντά στο ύφος των επαύλεων που σχεδιάζουν οι Εμμ. Βουρέκας, Π. Σακελλάριος ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1940, ένα ύφος που διακρίνεται και σε αρκετές από τις προτάσεις που προαναφέραμε.

Και η κατοικία άλλωστε του προϊσταμένου του, φίλου και συνεργάτη του Νίκου Ζουμπουλίδη, που κτίστηκε το 1934 σε ένα προνομιακό οικοπέδο στη συμβολή της λεωφόρου Καποδιστρίου με τον πεζόδρομο της Βασιλίσσης Σοφίας, διαφέρει επίσης ουσιαστικά από τις κατοικίες-τύπους της Νέας Αλεξάνδρειας με τις μινωικές κολώνες της που μιμούνται τις κολώνες της Κνωσού, την αδρή επένδυση της τοιχοποιίας με κοκκινόπετρα από το νταμάρι του Κοκκινόλοφου και τα έντονα χρώματα που παραπέμπουν στα κρητομικηναϊκά ανάκτορα (εικ. 7). Τις ίδιες επιδράσεις μπορεί κανείς εύκολα να διακρίνει και σε άλλα έργα του Ζουμπουλίδη, όπως στο υποκατάστημα της Εθνικής Τράπεζας στο Ναύπλιο, στην αίθουσα του κεντρικού καταστήματος της ίδιας τράπεζας στην οδό Αιόλου κ.α. Εντούτοις, πίσω από την έντονη κρητομικηναϊκή εικόνα που κυριαρχεί στο πλάσιμο των όγκων, στη σχέση των κλειστών ημιυπαίθριων με τους υπαίθριους χώρους και στις αναλογίες των ανοιγμάτων διαφαίνεται η επιρροή του μοντέρνου κινήματος.

Ωστόσο, η προσωπική κατοικία του Ζουμπουλίδη και άλλες δύο ακόμη που έκτισε σε απλούστερο αλλά συναφές ύφος δεν φαίνεται να επηρέασαν τους υπόλοιπους οικιστές της Φιλοθέης, ούτε και τον νεαρό τότε Ι. Κρεμέζη, που παραμένει πάντα πιστός στις αρχές του μοντερνισμού.

Εικ. 7α. Η κατοικία του Ν. Ζουμπουλίδη, Αρχείο Ν. Ζουμπουλίδη, Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη - Αρχεία Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής.

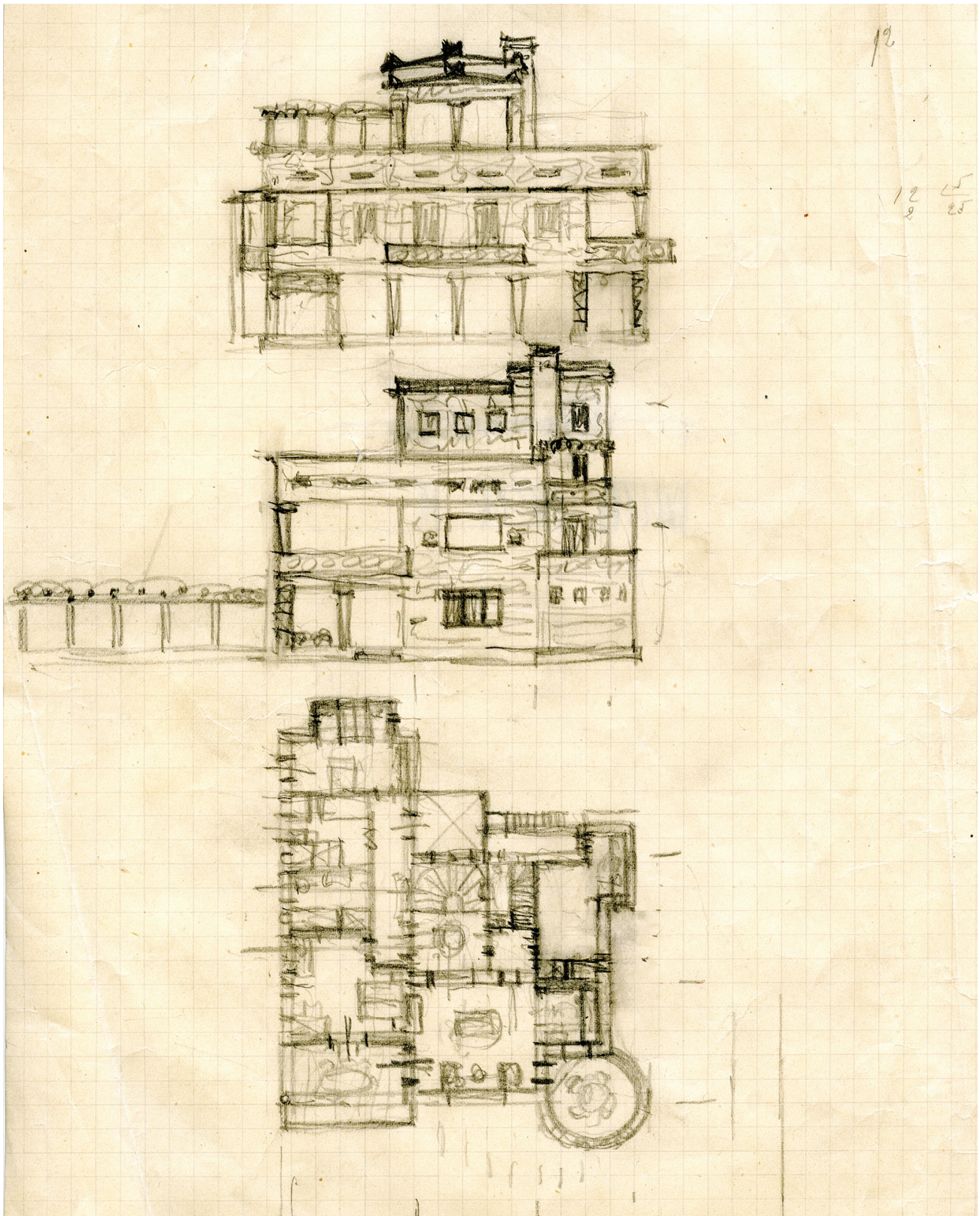
Ξεχωριστό ενδιαφέρον παρουσιάζει μια σειρά από σκίτσα που έγιναν το καλοκαίρι και το φθινόπωρο του 1945 και αφορούν τα κοινόχρηστα κτήρια και τις διαμορφώσεις των υπαίθριων χώρων του προαστίου.

Στο πρώτο σχεδιάγραμμα διανομής οικοπέδων του οικοδομικού συνεταιρισμού των υπαλλήλων της Εθνικής Τράπεζας, όταν ακόμη το προάστιο ονομάζεται Νέα Αλεξάνδρεια, σημειώνεται η θέση της εκκλησίας, του σχολείου, ενός σταδίου, δύο αγορών και ενός νέου σταθμού στην οδό Καποδιστρίου, στη θέση όπου είναι σήμερα η πλατεία Αλ. Κοριζή.

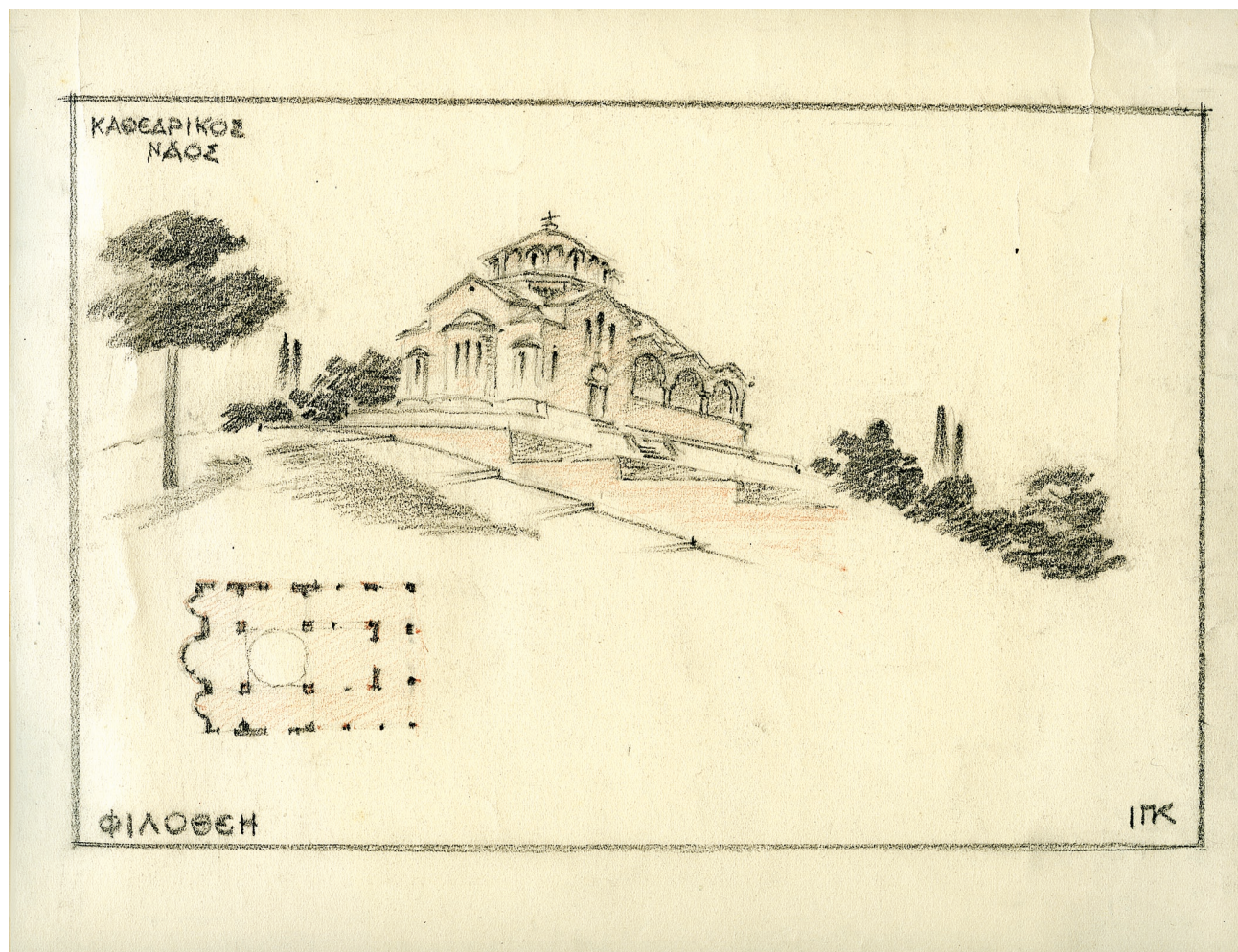
Με βάση το πολεοδομικό αυτό διάγραμμα ο Κρεμέζης σχεδιάζει τον καθεδρικό ναό της Φιλοθέης που προβλεπόταν να κτιστεί στα όρια περίπου του Ψυχικού με τη Φιλοθέη, πίσω περίπου από το κτήμα του Κολλεγίου Αθηνών, εκεί όπου είναι σήμερα το Άλσος Πουλάκη (εικ. 8, 9).

Μετά την ανακάλυψη της κρύπτης της αγίας Φιλοθέης το 1934, κατά τη διαδικασία εξόρυξης κοκκινόπετρας από τον ομώνυμο λόφο που προοριζόταν για το κτίσιμο των σπιτιών της περιοχής, αποφασίστηκε η ανέγερση στην κορυφή του λόφου ναυδρίου, το οποίο μελέτησε από κοινού ο Ν. Ζουμπουλίδης με τον Ι. Κρεμέζη.

Το μικρό αυτό εκκλησάκι επιτελεί και σήμερα χρέη ενοριακού ναού, καθώς ο μεγάλος ναός που προέβλεπε το σχέδιο δεν κτίστηκε ποτέ. Κατά καιρούς το θέμα ανακινείται από τους ενορίτες, χωρίς όμως επιτυχία. Έτσι ο μεγάλος ενορι-

Εικ. 7β. Η κατοικία του Ν. Ζουμπουλίδη, Αρχείο Ν. Ζουμπουλίδη, Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη - Αρχεία Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής.

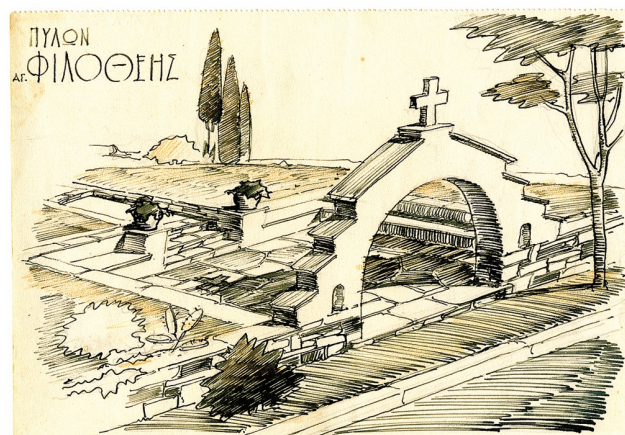

Εικ. 8. Ι. Κρεμέζης, σχέδιο του καθεδρικού ναού Φιλοθέης. Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη - Αρχαία Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής.

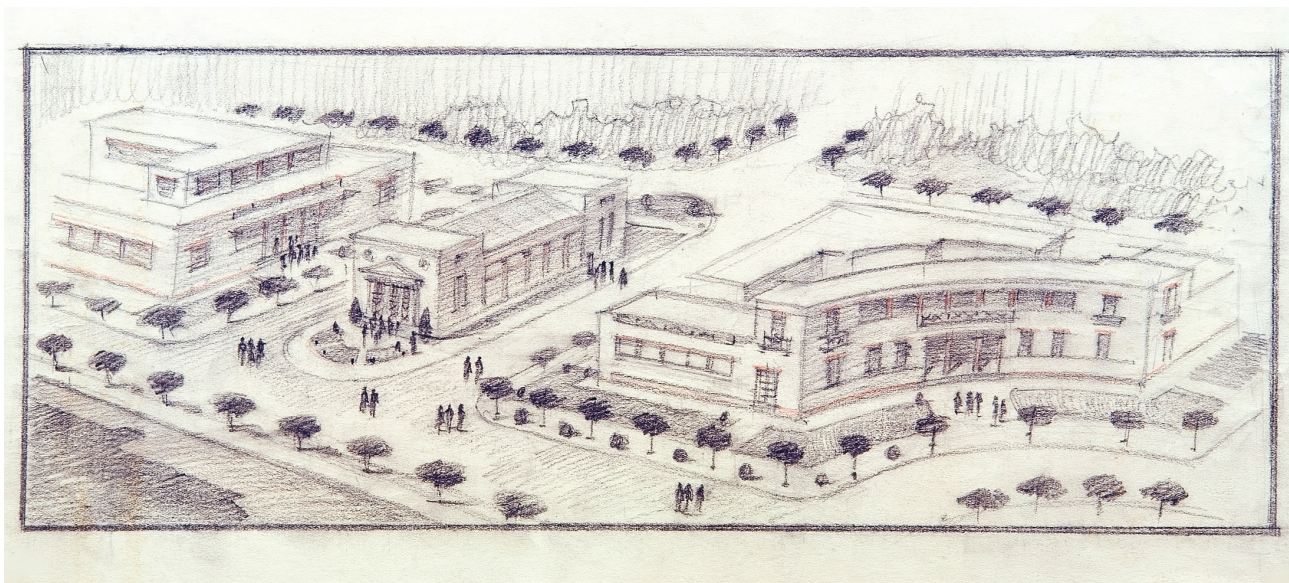
ακός ναός του Ι. Κρεμέζη δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ.

Την ίδια τύχη είχαν και τα τρία κοινοτικά κτήρια, που σχεδίασε ο αρχιτέκτονας και που δεν γνωρίζουμε τι ακριβώς θα αφορούσαν (εικ. 10). Λιτά και μοντέρνα τα δύο ακριανά, περισσότερο αυστηρό το κεντρικό θυμίζει τη λογική του μοντέρνου κλασικισμού που διέπει την αρχιτεκτονική των υποκαταστημάτων της Εθνικής Τράπεζας στον μεσοπόλεμο και τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια.

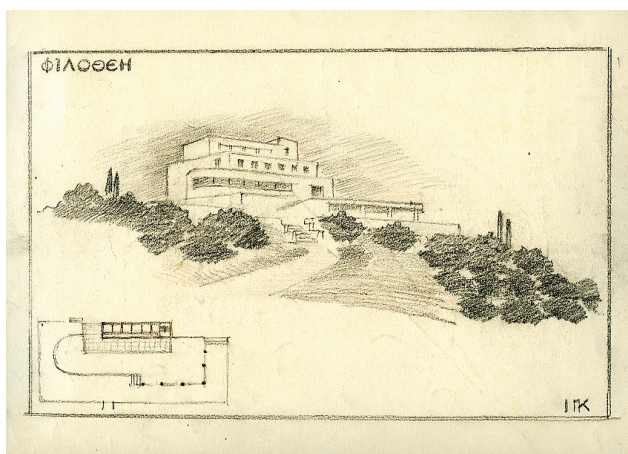
Μοντέρνα επίσης είναι και τα κτήρια της αγοράς και του σχολείου (εικ. 11, 12). Το τελευταίο μάλιστα ακολουθεί τη λογική των γνωστών «σχολείων του '30». Όσον αφορά την κάτω αγορά, αυτή σώζεται, με σημαντικές όμως αλλοιώσεις και μετασχηματισμούς επί της οδού Καποδιστρίου. Το ίδιο και ο πολύ γνωστός θερινός κινηματογράφος «Φιλοθέη» στην πλατεία Ι. Δροσοπούλου, αγαπημένος

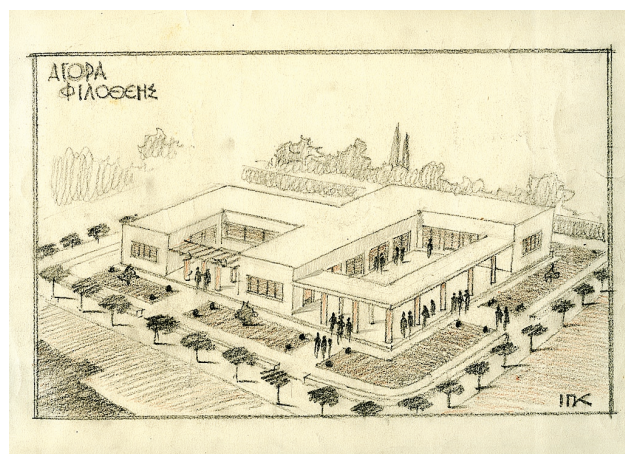
Εικ. 9. Ι. Κρεμέζης, σχέδιο πυλώνα Αγίας Φιλοθέης. Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη - Αρχαία Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής.

Εικ. 10. Ι. Κρεμέζης, σχέδιο τριών κοινοτικών κτηρίων. Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη - Αρχαία Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής.

Εικ. 11. Ι. Κρεμέζης, σχέδιο σχολείου. Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη - Αρχαία Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής.

Εικ. 12. Ι. Κρεμέζης, σχέδιο αγοράς. Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη - Αρχαία Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής.

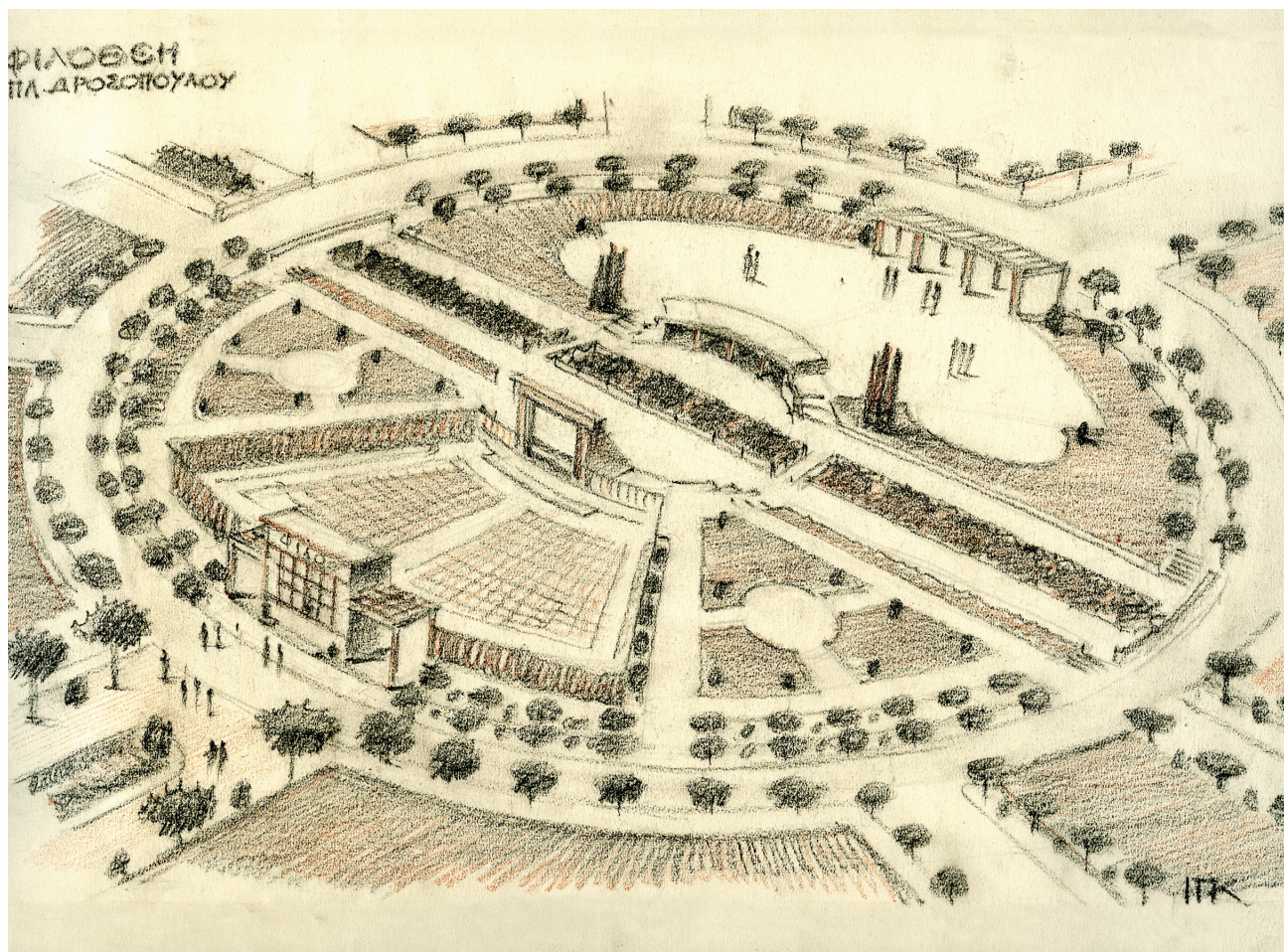
τόπος αναψυχής των Φιλοθετών και όχι μόνο, τα ζεστά καλοκαιριάτικα βράδια (εικ. 13). Αντίθετα, ο μικρός σε νησιώτικο ύφος καφενές δεν πρέπει να πραγματοποιήθηκε ποτέ (εικ. 14). Το ίδιο και το υπαίθριο θέατρο, που προοριζόταν να τοποθετηθεί εκεί όπου στο σχέδιο προβλεπόταν στάδιο, στον λόφο όπου καταλήγει η οδός Γεωργίου Σταύρου (εικ. 15).

Από τα σχέδια των αθλητικών εγκαταστάσεων πραγματοποιήθηκε το γήπεδο του τένις, ενώ η πολύ όμορφη πίσίνα με τον χαρακτηριστικό μεσοπολεμικό βατήρα και την

πραγματικά ευρηματική χρησιμοποίηση του δώματος των αποδυτηρίων έμεινε στα χαρτιά (εικ. 16).

Τέλος, από τα έργα διαμόρφωσης του περιβάλλοντος χώρου, τα μικρά γεφυράκια που συνδέουν τις δύο απέναντι όχθες του ρέματος, οι πλατείες, οι βρύσες, τα ξύλινα κιγκλιδώματα, οι πέργκολες με τα κτισμένα καθιστικά δεν είναι βέβαιο ποια και πόσα πραγματοποιήθηκαν (εικ. 17).

Χαρακτηριστικό είναι, πάντως, ότι τα τελευταία έργα διαμόρφωσης της πλατείας Κορυζή, του Ν. Βαλσαμάκη, το στρογγυλό καθιστικό με την κτιστή πέργκολα είναι

Εικ. 13. Ι. Κρεμέζης, σχέδιο θερινού κινηματογράφου. Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη - Αρχαία Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής.

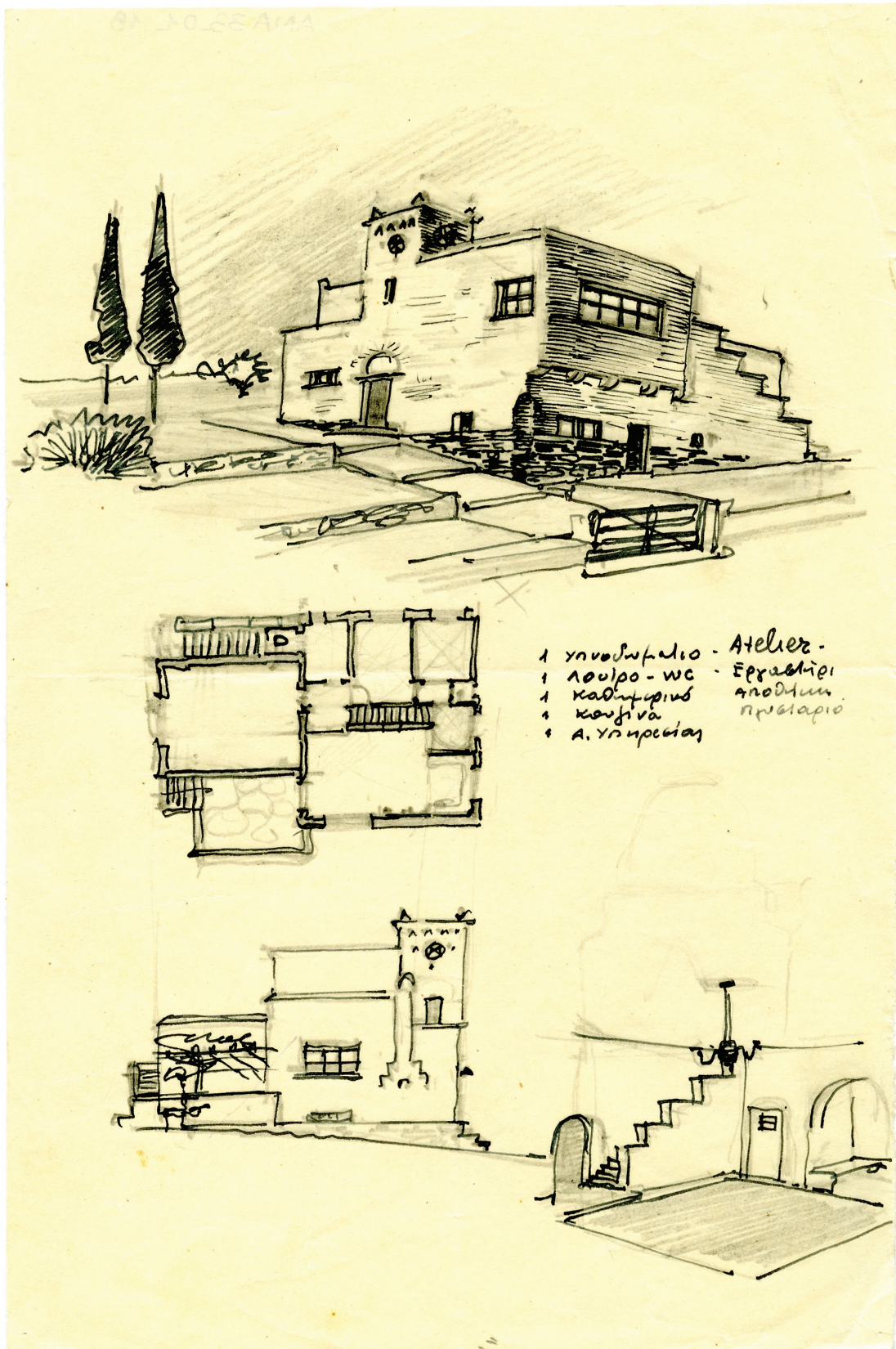
προσαρμοσμένα στη λογική των πρώτων αυτών μεσοπολεμικών και μεταπολεμικών κοινοτικών έργων. Έργα του Ι. Κρεμέζη είναι και τα κτήρια του Δημαρχείου και της Κοινότητας (πληροφορία Παύλου Κρεμέζη), πιθανότατα και η περίφημη Ροτόντα που βρισκόταν στη συμβολή της λεωφόρου Κηφισίας με την οδό Καποδιστρίου. Η Ροτόντα καταδαφίστηκε όταν κατασκευάστηκε ο ανισόπεδος κόμβος, προκειμένου να δοθεί λύση στο κυκλοφοριακό πρόβλημα της περιοχής.

Τα μεταγενέστερα χρόνια ο Ι. Κρεμέζης επέστρεψε στη θέση του στην Τεχνική Υπηρεσία της Εθνικής Τράπεζας, όπου και παρέμεινε μέχρι το 1974, δηλαδή περίπου για 45 χρόνια. Τελείωσε τη σταδιοδρομία του ως διευθυντής Τεχνικών Υπηρεσιών και τεχνικός σύμβουλος του τότε διοικητή. Παράλληλα με την απασχόλησή του στην τράπεζα, διατηρούσε αρχιτεκτονικό γραφείο μελετών όπου

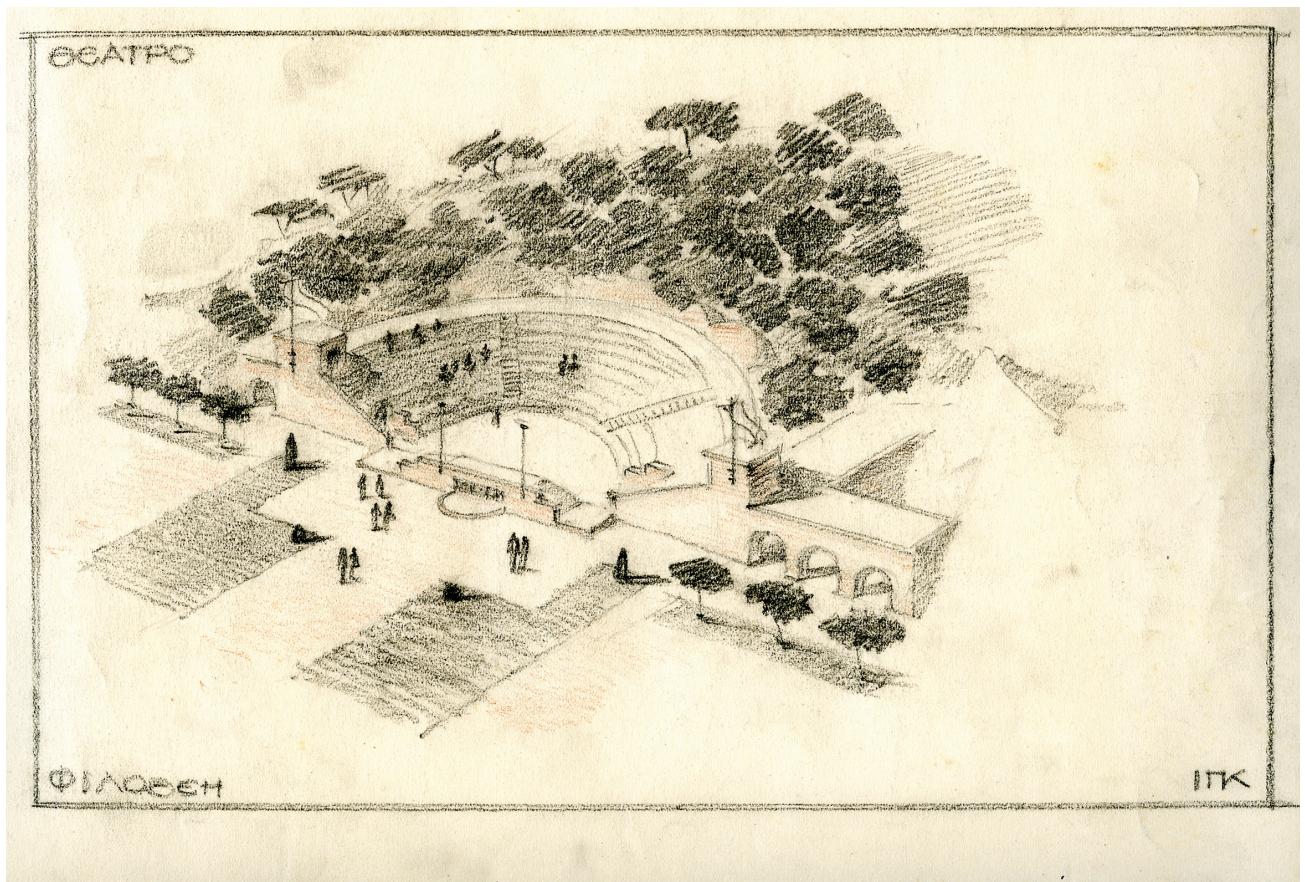
εκπονούσε αρχιτεκτονικές μελέτες ιδιωτικών έργων στη Φιλοθέη και αλλού. Διατέλεσε επίσης τεχνικός σύμβουλος σε οργανισμούς, όπως το Ταμείο Υγείας Υπαλλήλων Εθνικής Τράπεζας, το Λαϊκό Νοσοκομείο και ο Σύλλογος Συνταξιούχων Εθνικής Τράπεζας. Πέθανε στην Αθήνα στις 22 Μαρτίου 1988.

Η συμβολή του Ι. Κρεμέζη στην οικοδόμηση του προαστίου της Φιλοθέης, έτσι όπως αυτή αποκαλύφτηκε μέσα από το προσωπικό του αρχείο, υπήρξε ιδιαίτερα σημαντική. Καθώς μάλιστα η Φιλοθέη, μαζί με τη μετασεισμική Κόρινθο είναι ίσως τα μοναδικά ελληνικά παραδείγματα μεσοπολεμικών αστικών οικισμών (με εξαίρεση τους προσφυγικούς οικισμούς, όπου ίσχυαν διαφορετικές προδιαγραφές), η αξία του έργου του αποκτά εξαιρετικό ενδιαφέρον.

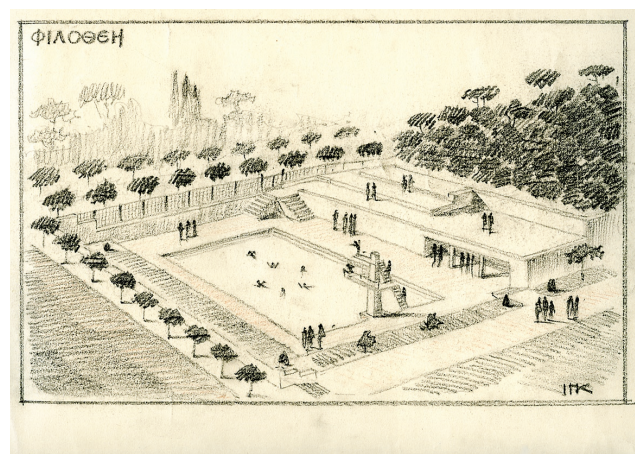
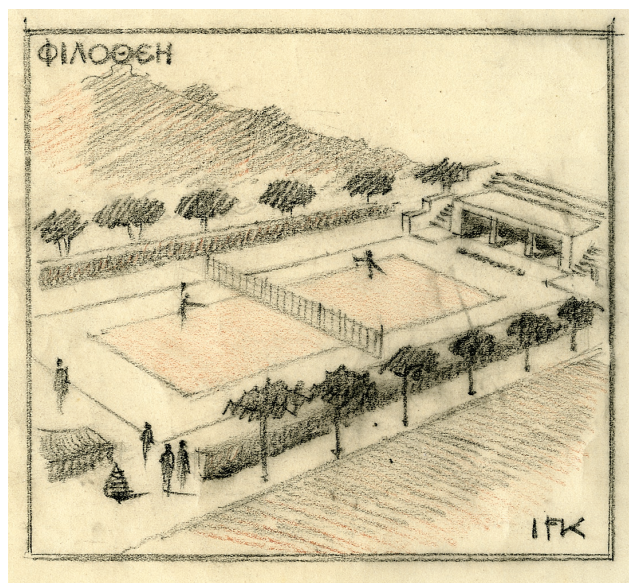
Αν και σήμερα η Φιλοθέη έχει υποστεί σημαντικές αλλαγές μέσα στα 70 και περισσότερα χρόνια που έχουν πε-

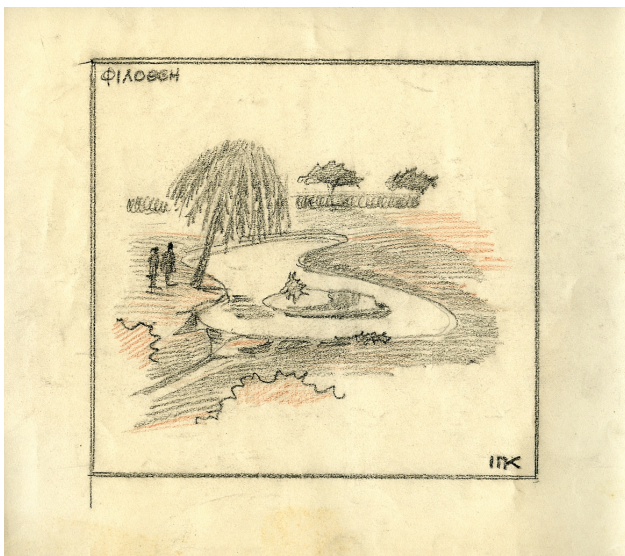
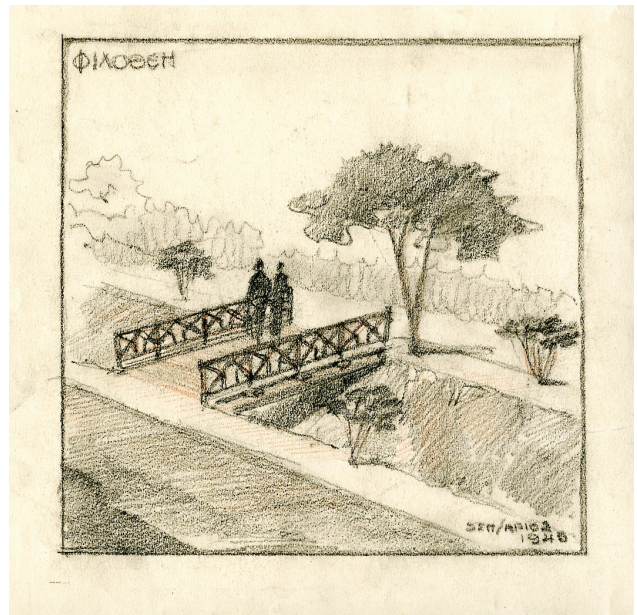
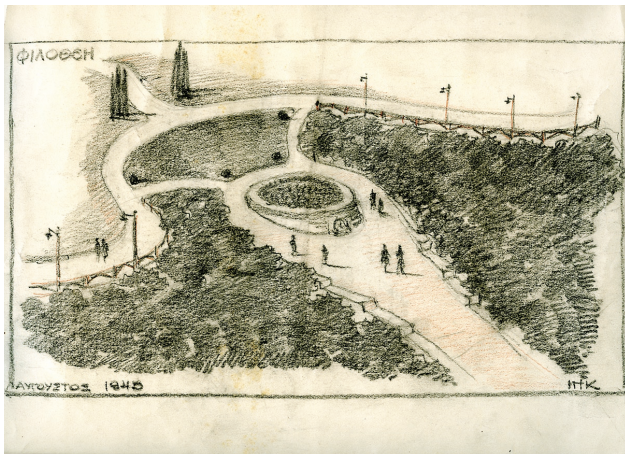
Εικ. 14. Ι. Κρεμέζης, σχέδια κατοικιών. Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη - Αρχαία Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής.

Εικ. 15. Ι. Κρεμέζης, σχέδιο υπαίθριου θεάτρου. Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη - Αρχαία Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής.

Εικ. 16. Ι. Κρεμέζης, σχέδια αθλητικών εγκαταστάσεων. Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη - Αρχαία Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής.

Εικ. 17α-ε. Ι. Κρεμέζης, σχέδια κοινόχρηστων χώρων Φιλοθέης. Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη - Αρχαία Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής.

ράσει από την ίδρυσή της, όχι πάντα προς το καλύτερο, το υλικό και τα τεκμήρια που έχουμε στη διάθεσή μας μέσα από το Ιστορικό Αρχείο της Εθνικής Τράπεζας, το Αρχείο του Δήμου Φιλοθέης, το Αρχείο Χρήστου Μαλεβίτση και τις δημοσιευμένες πηγές μάς δίνουν τη δυνατότητα να μελετήσουμε σε βάθος την πολεοδομική και αρχιτεκτονική ιστορία του προαστίου.

Τα αρχεία των Ι. Κρεμέζη και Ν. Ζουμπουλίδη, που ευγενικά παραχωρήθηκαν στα Αρχεία Νεοελληνικής Αρ-

χιτεκτονικής από τους απογόνους τους, βρίσκονται στη διάθεση όσων μελετητών θα επιθυμούσαν να διερευνήσουν περαιτέρω το θέμα.

Μάρω Καρδαμίτση-Αδάμη

Καθηγήτρια ΕΜΠ

Υπεύθυνη Αρχείων Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής

Μουσείο Μπενάκη

dcna@benaki.gr

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ι. Δροσόπουλος 1888-1938, *Τραπεζική ειδική επιστημονική έκδοσις*, έτος Δ' αρ. φύλλου 47 (α' τριμηνία 1938).
 Κ. Καυκούλα, *Η περιπέτεια των Κηπουπόλεων* (Θεσσαλονίκη 2007).
 Π. Κοσμάκη, *Σχεδιασμένοι οικισμοί στην Αθήνα του Μεσοπολέμου* (ιδι. διατριβή, Τμήμα Αρχιτεκτόνων,

- Τομέας Πολεοδομίας-Χωροταξίας ΕΜΠ, Αθήνα 1991).
 Ε. Μπενέκη-Α. Αγγελοπούλου, *Φιλοθέη Αττικής, Άρωμα Πικροδάφνης* (Αθήνα 2002).
Νέα Αλεξάνδρεια, λεύκωμα τύπου κατοικιών (Αθήνα 1931).
 Δ. Φιλίππιδης, *Προάστια και Εξοχές της Αθήνας του '30* (Αθήνα 2006).

MARO KARDAMITSI-ADAMI

The garden city of Filothei and the architect Ioannis Kremezis

In Greece the history of garden suburbs begins in the 1920s with the establishment of an organized Athens suburbia. In 1924 the National Bank of Greece set up a building society with the aim of finding suitable plots of land on which to build homes for its staff and acquiring the necessary funds to buy them. Their search located 50 plots in the small community of Nea Alexandria, situated between Psychiko and Kalogreza which, long before the founding of the Greek state, had belonged to Rigoula Benizelou, an Athenian noblewoman, who subsequently became Saint Philothei. In 1928 this area was renamed National Bank of Greece Staff Settlement. The bank's chief engineer, N. Zoumboulides, created a new town plan for the area, on the basis of which Greek architects were invited to come up with drawings for types of housing which would express the Modern Greek spirit in a contemporary artistic context. In 1931, out of all the submissions received, it was a drawing by Ioannis Kremezis that was approved. Kremezis (1907-1988) had only just graduated from the School of Architecture of the National Technical University. This drawing was to prove the

beginning of his collaboration with the Technical Department of the National Bank, of which he later became the director. The foundation stone for the development, later (1936) christened Filothei, was laid on 6 February 1933 and construction work began immediately thereafter. Ioannis Kremezis was appointed to supervise the construction. In his architectural archive, which was given to the Benaki Museum's Archives of Modern Greek Architecture by his children, we find plans for housing, public buildings, open spaces, a cathedral, marketplace, school, cinema, coffee shop (*kafeneion*), open-air theatre, and athletics grounds. Some of these were actually built, some were modified, while others remained on the drawing board. Some of the housing which was built was later demolished or abandoned and fell into disrepair. Moreover the nature of the garden suburb of Filothei itself changed over the years and it has subsequently recreated itself as one of the most expensive Athenian suburbs. Nevertheless the I. Kremezis Archive offers valuable evidence of one of only two Greek examples of urban development in the inter-war years (the other being Corinth).